

פרק י

גיוס נשים לצבא

א. מקורות עיקריים בנוגע לגיוס נשים, לשלילה ולחיוב

מצאנו סתירה לכאורה בנוגע לחיוב האישה במלחמה.

להלן מקורות המורים לכאורה שאין לגייס נשים:

א. מסכת קידושין (ב, ב): "דרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אישה לעשות מלחמה".

ב. מסכת נזיר (נט, א): "ר' אליעזר בן יעקב אומר: מנין שלא תצא אשה בכלי זיין למלחמה? ת"ל (דברים כב, ה): 'לא יהיה כלי גבר על אשה'". וברש"י שם: "זוה שמצינו ביעל אשת חבר הקיני, שלא הרגתו לסיסרא בכלי זיין אלא כמו שנאמר 'ידה ליתד תשלחנה'".

המקור של רש"י הוא בילקוט שמעוני שופטים (רמז נו): "יעל שלא הרגתו בכלי זיין אלא ביתד, דכתיב 'ידה ליתד תשלחנה', ומפני מה לא הרגתו בכלי זיין, לקיים מה שנאמר 'לא יהיה כלי גבר על אשה'".

הרמב"ם הלכות עבודה זרה (יב, י) כתב: "לא תעדה אשה עדי האיש, כגון שתשים בראשה מצנפת או כובע או תלבש שריון וכיוצא בו... הכל כמנהג המדינה". משמע מכאן שלאישה אסור ללבוש כלי מלחמה, ממילא אין היא יכולה לצאת להילחם.

ובספר שופטים (ט, טב-נג): "וַיָּבֵא אֲבִימֶלֶךְ עַד הַמְּגֵדָל וַיִּלָּחֶם בּוֹ וַיִּגַּשׁ עַד פֶּתַח הַמְּגֵדָל לְשָׂרְפוֹ בָּאֵשׁ. וַתִּשְׁלַף אִשָּׁה אַחַת פֶּלַח רֶכֶב עַל רֹאשׁ אֲבִימֶלֶךְ וַתִּרְץ אֶת גְּלִגְלָתוֹ". לכאורה גם כאן רואים שהאישה השתמשה בפלח רכב ולא בחץ או באבן קלע.

ג. רדב"ז הלכות מלכים (ז, ד): "...והא כתיב (תהלים מה, יד): 'כל כבודה בת מלך פנימה'".

ד. באופן כללי, בכל דברי ימי ישראל המבוארים בתנ"ך, לא מצאנו נשים במלחמות ישראל כלל, כולל מלחמות מצווה. לא בכיבוש הארץ (הצבא אז הורכב מגברים מגיל עשרים, וכשבני גד ובני ראובן הצטרפו ללוחמים, אמרו (במדבר לב, כו): "טפנו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד"), לא במלחמה נגד עמלק, ולא בהגנת הארץ או בהגנת ישראל בכל צורה שהיא. כמה פעמים מופיעים גיוסים ומפקדים, וכן מספרים שונים של החיילים בצבאות המלכים, ומעולם לא שמענו על נשים

שנטלו חלק במלחמה, מלבד הדוגמאות יוצאות הדופן הנ"ל, שלא היו במסגרת קרבות רגילים.

מאידך גיסא מצאנו מקור מרכזי **המחייב אישה** במלחמת מצווה:

במשנה סוטה (מד, ב) נאמר: "אבל במלחמת מצווה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".

וכן פוסק הרמב"ם בהלכות מלכים (ז, ד): "במה דברים אמורים שמחזירין אנשים אלו מעורכי המלחמה במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצווה הכל יוצאין ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".

וכן יש מקור אחר ברמב"ם, בו מבואר שנשים אומנם **פטורות ממלחמת רשות** אבל משמע **שחייבות במלחמת מצווה**. וז"ל הרמב"ם בהקדמה לספר המצוות: "וידוע שהנשים אינן דנות ... **ולא נלחמות במלחמת רשות**. ולכן כל מצוה התלויה בבית דין ... או במלחמת **רשות** לא אצטרך לומר בה וזו אינה חובה על הנשים כי זה רבוי דברים ללא צורך".² מבואר אם כן בדבריו, שדווקא ממלחמת רשות נשים פטורות, אבל לא ממלחמת מצווה [אומנם ראה דברי הר"י קאפח זצ"ל בהערותו שם³].

וכן כתבו: תולדות אדם בפירושו לספרי שופטים סי' רכו; מנחת חינוך מצווה תכה, תרג-ד, תקכה; מרחשת סימן כב אות ז-ח (וראה שם מה שחילק בין כיבוש הארץ למלחמת עמלק, על פי חיובן של נשים במצוות); שו"ת מהרי"ל דיסקין קונטרס אחרון סי' רב; משך חכמה הפטרת בשלח, ועוד.

וכן מצאנו אישה שלקחה חלק בהרג האויב:

כלבו (סי' מד): "ונשים חייבות בנר **חנוכה** שאף הן היו באותו הנס... יש מפרשים **שעל ידי אשה אירע להם הנס** הגדול ההוא, ושמה **יהודית**. כמו שמפורש באגדה: בת היתה ליוחנן כהן גדול והיתה יפת תואר מאד, ואמר המלך יון שתשכב עמו. והאכילתו תבשיל של גבינה כדי שיצמא וישתה לרוב וישתכר וישכב וירדם, ויהי לה כן, וישכב וירדם. ותקח חרב, וחתכה ראשו, ותביאהו לירושלים. וכראות החיל כי מת גיבורם וינוסו, ועל כן נהגו לעשות תבשיל של גבינה בחנוכה". מעשה זה צוין גם ברשיי שבת (כג, א) וראשונים נוספים שם, ובמגילה (ד, א) ובפסחים (קח, ב).

יהודית היא זו שיזמה את הריגת מלך יוון ועשתה זאת בחרב. והנה המדרש, וכן הכלבו, ראו דבר זה באופן חיובי ביותר וקבעו שחיוב נשים בנר חנוכה הוא בשל הנס שנעשה על ידי אישה.

העולה מדברינו הוא שיש סתירה בין מקורות המרחיקים אישה מצבא המלחמה, לבין הלכה מפורשת לכאורה שנשים חייבות לצאת למלחמת מצווה.

קושיה זו הקשה הרדב"ז בהלכות מלכים שם: "קשה, וכי דרך הנשים לעשות מלחמה דקתני 'וכלה מחופתה', והא כתיב 'כל כבודה בת מלך פנימה'. וי"ל דה"ק: **כיון דחתן יוצא** מחדרו כלה יוצאה מחופתה, שאינה נוהגת ימי חופה. **ואפשר** דבמלחמת מצווה הנשים היו **מספקות מים ומזון** לבעליהן, וכן המנהג היום בערביות". וכן כתב תפארת ישראל סוטה (פ"ח, יכין אות יב): "וכלה מחופתה אשה לאו בת מלחמה, רק לספק מזון ולתקן הדרכים אף היא יוצאת".

כדברי הרדב"ז בהסברו הראשון מבואר באברבנאל פרשת שופטים (פרק כ ד"ה והנה היה): "אבל במלחמת חובה יצא חתן מחדרו וכלה מחפתה ולא ימנעו מלכת אל המלחמה כ"א הנשים והטף", הרי שאף על פי שציטט "וכלה מחופתה", היה ברור לו שאין הכוונה כלל שנשים נלחמות. ועל כן אחת משתיים: או שהכוונה לתיאור המצב שהכלה יוצאת מחופתה כדברי הרדב"ז, או שזהו שיגרא דלישנא של הפסוק ביואל בלבד.⁷

אומנם בדברי הרמב"ם ולשונו הזהב ההסבר דחוק, ובפרט לאחר דבריו המבוארים בספר המצוות כנ"ל.

להלן נתייחס לראיות השונות לפטור נשים ממלחמה, ונבדוק אם זו מסקנה הכרחית מהדברים.

ב. דחיית המקורות שהובאו לפוטרה

א. אין דרכה של אישה לעשות מלחמה

דברי הגמרא בקידושין (ב, ב) שדרכו של איש לעשות מלחמה ואין דרכה של אישה בכך, אינם יכולים ללמד מאומה על פטור אישה ממלחמת מצווה, שהרי הלשון "דרכו של איש" או "דרכה של אישה", באה ללמד שבאופן טבעי איש שייך יותר למוראות המלחמה מאשר אישה, אבל ודאי אין ללמוד מכאן מאומה על פטור של אישה מהצלת ישראל מיד צר.

ב. לא יהיה כלי גבר על אישה

א. הוכיחו מיעל, שאישה אסורה במלחמת מצווה בשל איסור "לא ילבש", ועל כן היא הרגה את סיסרא ביתד ולא בחרב.

ויש לדחות, שיעל תחילה השקתה את סיסרא ונבעלה לו שבע פעמים [יבמות קג א] עד ששקע בתרדמה עמוקה, ובאופן זה היה לה זמן לבחור אם להורגו ביתד או בחרב [מסתבר שהייתה לה חרבו של סיסרא], ולכן, כדברי רש"י, היא בחרה להורגו ביתד כדי להימנע מאיסור לא ילבש, שכן מהיות טוב אל תקרי רע. אך לו יצויר שהייתה לה רק חרב, וכי לא הייתה עליה חובה להורגו בחרב?!

לכן אין מקום ללמוד כלל ממצבה של יעל לפטור אישה ממלחמת מצווה מאויב הקם עלינו עתה, שחובה לפעול במהירות ובכל דרך יעילה.

וכן כותב בשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ד סי' עה): "והא דאיתא בפרש"י נזיר נ"ט דיעל הרגתה לסיסרא ביתד ולא בכלי זין מצד איסור כלי גבר, הוא אחר שהיה כבר ככפות מצד העייפות והתרדמה שהפיל עליו ה', והיה לה זמן לבקש יתד להרגו. ומוכרח כן דהא עברה ברצון על איסור אשת איש ז"פ, שליכא היתר זה אלא להצלת ישראל, וכ"ש שלא היה שייך לחוש מלאו דכלי גבר. אלא משום שהיה ככפות ויכלה להרגו גם ביתד, וזה ברור ופשוט. ומ"מ צריכות ללמוד איך להשתמש באקדח שזה יותר נחוץ לפניהן. ולישא אותו במקום שיותר קל להוציאו" [הסיפא מתייחסת לנשים הגרות ביש"ע].

כך גם אין ללמוד מהאישה שזרקה פלח רכב על אבימלך, שלא השתמשה בכלי מלחמה, מכיוון שהייתה צריכה באופן מיידי לנצל את ההזדמנות שנקרתה בדרכה כדי להורגו, ועשתה זאת בדבר הראשון שבא לידה.

ואין לשאול כיצד הרגו יעל או יהודית את הצוררים, הרי אין דרכה של אישה לעשות מלחמה? שעל כורחנו כפי שכתבנו לעיל, "אין דרכה" - פירושו שאין זה טבעה להילחם, אבל כשנזקקים להן, הן לוקחות חלק במלחמה, ואם צריך הן משתמשות גם בכלי זין.

ב. משמע מדברי הרמב"ם שאיסור לבישת כלי זין על ידי אישה תלוי במנהג המדינה. לפי זה אם המציאות משתנה, כגון ביישובים ביש"ע הנמצאים במקום סכנה [וכדברי האגרות משה לעיל], מותר לאישה ללבוש כלי מלחמה ולהשתמש בו בשעת הצורך ואינה עוברת על "לא ילבש".

ג. כל כבודה בת מלך פנימה

א. הגמרא משתמשת בכלל "כל כבודה בת מלך פנימה" בשלושה מקומות, ולהלן נתייחס להשלכה של כל אחד מהמקורות על הנידון שלנו.

1. מסכת גיטין (יב, א): "הכי קאמר: ואם מספקת, ואמר לה: צאי מעשה ידיך במזונותיך, רשאי. מספקת - מאי למימרא? מהו דתימא 'כל כבודה בת מלך פנימה', קמ"ל".

גמרא זו עוסקת באישה שגלתה לעיר מקלט, שבעלה חייב להמשיך לפרנסה. אולם אם היא יכולה להתפרנס (=מספקת), בעלה פטור מפרנסתה. הגמרא מקשה, שאם כן זהו דין פשוט, ומשיבה שהיא אמורה לצאת לעבוד אף על פי שכבודה נפגם [רש"י ד"ה פנימה - צנועה, ואין דרכה לצאת ולסבב בעיר שאינה משם, ואין מכירין אותה להביא לה מלאכה בביתה, אלא אם כן מסבבת בעיר למצוא מלאכה להשתכר]. אם כן רואים ממסקנת הגמרא את העיקרון ההפוך: ככלל, אישה אמורה לצאת לצורך פרנסה, ולא חוששים לכבודה [אף על פי שקיימת אפשרות שהיא תישאר בביתה ובעלה יזון אותה]. אם כך, קל וחומר שנתיר לאישה לצאת למלחמת מצווה ואין חוששים לכבודה!

2. מסכת שבועות (ל, א): "ועמדו שני האנשים" (דברים יט, יז) - בעדים הכתוב מדבר... או אינו אלא בבעלי דיני... וכי תימא: אשה לאו אורחה [להתדיין בבית דין] משום 'כל כבודה בת מלך פנימה'? נאמר כאן - 'שני', ונאמר להלן - 'שני', מה להלן בעדים, אף כאן בעדים". כלומר, הפרשה האמורה עוסקת בעדים ולא בבעלי הדין, ואישה אינה מעידה בבית דין. ולמעשה אישה נידונת בפני בית דין.

אם כן גם מגמרא זו עולה למעשה העיקרון ההפוך: אישה מתדיינת בבית דין, אף על פי שיש בכך פגיעה בכבודה. ושוב, אם לצורך דין מוותרים על כבודה, קל וחומר לצורך מלחמת מצווה!

3. מסכת יבמות (עו, ב): "א"ל דואג האדומי: ... שאל עליו [על דוד המלך] אם ראוי לבא בקהל... דקאתי מרות המואביה. א"ל אבנר, תנינא: 'עמוני' - ולא עמונית, 'מואבי' - ולא מואבית. אלא מעתה... 'מצרי' - ולא מצרית! שאני הכא, דמפרש טעמא דקרא (דברים כג, ה): 'על אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים', דרכו של איש לקדם, ולא דרכה של אשה לקדם. היה להם לקדם אנשים לקראת אנשים, ונשים לקראת נשים! 'כל כבודה בת מלך פנימה'".

מגמרא זו עולה שאין תביעה על בנות מואב שלא יצאו לקדם את בני ישראל בלחם ובמים, גם לא נשים לקראת נשים, לפי שאין דרך נשים לצאת, אף לא לקראת נשים (יראים סימן לא, רנ; ערכי תנאים ואמוראים [רבי יוחנן בן ברוקא]; רא"ש על התורה שם ד, ועוד. ומהרש"ל בחכמת שלמה שם פירש שנשות ישראל לא יצאו לקראתן בשל כבודן, ולכן אין תביעה על נשות מואב).

נראה שאין להוכיח מכאן בנוגע לפטור נשים ממלחמה, שהרי במדבר יכלו הגברים לקבל או לתת לחם ומים גם עבור הנשים, אך במלחמת מצווה שכולם נדרשים לה, כולם חייבים בה, כולל נשים.

ב. האם יעלה על הדעת שמישהו יהיה פטור ממלחמת מצווה של הצלת ישראל מיד צר, שיש בזה פיקוח נפש של רבים?! והרי אף כשמפגע בודד בא לפגוע, ויש אישה באזור, בחוץ או בביתה, האם יש הווה אמינא לומר שאסור לה לצאת ולהגן, וכן להשתמש בנשק, בגלל שכל כבודה בת מלך פנימה?!

גם אם נניח שמלכתחילה אסור לאישה לצאת למלחמה, אך אם באים עליה אויבים, או שנקרית בפניה סיטואציה מיוחדת כמו אצל יעל ויהודית, ודאי שיש עליה חובה לפעול. והרי במלחמת מצווה מדובר גם כשאויבים צרים על עם ישראל, האם ייתכן שמישהו יהיה פטור ממלחמה זו מטעם כלשהו, כגון שאין דרכה של אישה לעשות מלחמה, או שאסור לאישה לשאת כלי נשק של איש. **האם אין פיקוח נפש דוחה הכול?** [כשם שהתורה אסרה חילול שבת והתרתו לצורך פיקוח נפש כך במלחמת מצווה, חייבות גם נשים להילחם כדי להציל, למרות הסייגים הרגילים של כלי גבר וכבוד אישה וכו'].

וכך כתב בשיחות הרב צבי יהודה קוק זצ"ל (בעריכת הר"ש אבינר, חוברת "איש ואישה"): "מלחמת מצוה היא אחת מתרי"ג מצוות אשר כולם חייבים בה אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה, כלשון המשנה. גם נשים שייכות למלחמת מצוה כמו שהעיר על כך במנחת חינוך. ... ולשון הרמב"ם כלשון המשנה... מצבנו עכשיו מוגדר כמלחמת מצוה, הן לדעת הרמב"ן בהיותה מלחמת כיבוש הארץ, הן לדעת הרמב"ם בהיותה עזרת ישראל מיד צר, הנמשכת בצווי התורה 'לא תעמוד על דם רעך'...".

ג. מנין נובע חילוקו של הרדב"ז, שלאישה אסור לצאת להילחם אבל לספק מים ומזון מותר לה? דבר כל כך מהותי ויסודי חייב היה להיכתב באופן מפורש. קשה לומר שמקורו במלחמת רשות, שבה החוזרים מצבא המלחמה - כגון אירס אישה ולא לקחה - משרתים בעורף (רמב"ם הלכות מלכים ז, ט), שכן במלחמת רשות כמובן אין הדבר נוגע לנשים, שאינן משתתפות בה. כמו כן, במלחמת הרשות השירות בעורף כולל גם תיקון הדרכים (וכך אכן כתב התפארת ישראל בנוגע לנשים, ומסתבר שזה מקורו), אבל הרדב"ז הזכיר רק מים ומזון. כמו כן צריך עיון מניין חידושו שנשים עושות כן רק **לבעליהן?**

המשך דברי הרצי"ה קוק: "...אמנם איש דרכו לכבוש ואין אישה דרכה לכבוש, לכן הרדב"ז רוצה לרכך את דברי הרמב"ם ואמר דאפשר דבמלחמת מצוה, הנשים היו מספקות מים ומזון לבעליהן... אבל חידושו לא מוזכר לא במשנה ולא בגמ' ולא

ברמב"ם שהעתיק את המשנה כלשונה. ברור שכוונת הרמב"ם לכל תפקידי המלחמה... כך הדין באופן יסודי ועיקרי, אבל כמובן יש הוראות פרטיות לפי מצבי העניינים של ניסיונות ומכשולים בצניעות בשרות צבאי לבנות, קיימת סכנה של נפילה מוסרית" [ראה להלן בנוגע למתח שבין ענייני הצניעות במחנה, לבין חובת האישה להילחם במלחמת מצווה].

ד. כיצד הרדב"ז מתיר לאישה לצאת מביתה **לשדה המערכה** כדי לספק לבעלה מים ומזון, הרי יש בזה פגיעה ב"כל כבודה בת מלך פנימה", כמבואר במסכת יבמות, שאף יציאה של נשים לקראת נשים פוגעת בכבודן [קל וחומר לשיטת התפארת ישראל שהיא מספקת מים ומזון **לכולם**].

ה. מדוע הקשה הרדב"ז רק מ"כל כבודה" שהוא מקור בעל אופי **מוסרי** בעיקרו, ולא מהמקור ההלכתי של כלי גבר? וייתכן, שמשום שלמדנו מהמקור ביבמות נפקא מינה גדולה **להלכה**, שבגינה הכשירו את דוד לבוא בקהל.

עם זאת יש להדגיש, בעקבות דברי חז"ל על כך שאין דרכה של אישה לעשות מלחמה ועל כבודה של בת מלך. לאישה תפקיד מרכזי וחשוב ביותר **בבנין התא המשפחתי**, כרעיה וכאם, להעמיד ולעצב את הבית על **יסודות נאצלים של רגישות**, צניעות, עדינות, חום, אהבה ועוד, שהם חלק ממהותה ומהווים יסוד בבנין האדם, המשפחה, האומה, והעולם כולו.

המסגרת הצבאית המחנכת להרג, מוות ודם וכו', פוגעת ביסודות נעלים אלו, ועל כן יש להרחיק את האישה ממקום זה ככל האפשר [למעט כמובן מלחמת מצווה, כשיש בה צורך הכרחי לגייס נשים (כמו שהיה למשל במלחמת השחרור). ולהלן אותה, ה, נדון בנוגע לפגיעה במקרה זה בקדושת המחנה].

ג. פטור אישה ממלחמה משום מורך ליבה

כתב בהון עשיר על מסכת סוטה (ח, ז): "וכלה מחופתה. מכאן נראה שאף על האישה מוטל חיוב זה, ואין ספק שאין זה אלא לעשות כמו שעשתה האישה לאבימלך (שופטים ט, נג), או כשרח בת אשר לשבע בן בכרי (שמואל ב' כ, טז-כב ועי' ברד"ק. וקה"ר פ"ט יח פיס' ב), או כיהודית לאוליפרנו בימי חשמונאים, אבל לא שתתחייב לצאת לעמוד בקשרי המלחמה בכלי זין כמו האנשים. ואף אם יודעת בעצמה שיכולה לעמוד כנגד האויב, נראה בעיני שלא היו מניחים אותה לצאת, דסוף סוף אשה היא דדעתה קלה ולבה מהסס בדבר קל, ושמא תתחיל לנוס ותחילת נפילה ניסה".

ויש להקשות על דבריו:

א. לדידו הדין אמור להיות שנשים המסוגלות להילחם כגברים, יוצאות למלחמה. אך מעולם לא שמענו לעניין חובת המלחמה שיש הבחנה בין נשים עדינות לנשים אחרות [ואין לומר שמכיוון שרוב הנשים הן עדינות לא פלוג רבנו, שכן דבר כזה ניתן לומר במקרים אחרים ולא בסוגיה משמעותית של ענייני נפשות של כלל ישראל].

ב. כתב הרמב"ם הלכות מלכים (ז, ד): "במה דברים אמורים שמחזירין אנשים אלו [אירס אישה וכו' והירא ורך הלבב (שאין בליבו כוח לעמוד בקשרי המלחמה)] מעורכי המלחמה, במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצוה הכל יוצאין ואפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".

כלומר שבמלחמת מצווה, הכוללת הצלת ישראל מיד צר, אין מחזירים מעורכי המלחמה את הירא ורך הלבב, וממילא אין זו סיבה לפטור נשים מטעם זה.

ויש לשאול: מדוע במלחמת רשות, הירא ורך הלבב חוזר מהטעם של "לא ימס את לבב אחיו כלבבו", ואילו במלחמת מצווה לא חוששים שלא ימס את לבב אחיו?

ויש לומר שגם במלחמת רשות חוזרים מעורכי המלחמה רק **לפני** ההיערכות למלחמה, אבל **לאחר שהתחילו** להיערך למלחמה, לא היו משחררים את הירא ורך הלבב אף על פי שקיים חשש שימס את לבב אחיו. וכך פוסק הרמב"ם שם: "ואחר שחוזרין כל החוזרין מעורכי המלחמה, מתקנין את המערכות, ופוקדים שרי צבאות בראש העם, ומעמידין מאחור כל מערכה ומערכה שוטרים חזקים ועזים, וכשילין של ברזל בידיהם, הרוצה לחזור מן המלחמה הרשות **בידן לחתוך את שוקו, שתחלת נפילה ניסה**".

ויש לומר ששחרור הירא ורך הלבב הוא פריווילגיה שהתורה קבעה במלחמת רשות בלבד, מכיוון שהמלחמה אינה הכרחית. וכפי שראינו גם במלחמת רשות, בשלב של עריכת המלחמה מכים את הירא והוא נלחם, שהרי תחילת נפילה ניסה. וכך נוהגים גם במלחמת מצווה מלכתחילה, כגון ז' עממין, אם יש צורך מכים את הירא, כדי לגרום לכולם להילחם.

ממילא אין מקום לפטור נשים מטעם זה במלחמת מצווה,¹⁰ קל וחומר בהצלת ישראל מיד צר, שהאויבים באים עלינו כרגע, אין מקום לפטור איש, וכולם כאיש אחד, כולל נשים, חייבים להילחם.

ד. הגדרת מלחמת מצווה

מהי מלחמת מצווה שנשים חייבות בה?

כתב הרמב"ם בהלכות מלכים (ה, א): "אין המלך נלחם תחלה אלא מלחמת מצוה, ואי זו היא מלחמת מצוה זו מלחמת **שבעה עממים, ומלחמת עמלק, ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם**, ואחר כך נלחם במלחמת הרשות והיא המלחמה שנלחם עם שאר העמים כדי להרחיב גבול ישראל ולהרבות בגדולתו ושמעו".

מקור הרמב"ם להבחנה בין מלחמת רשות למצווה הוא במסכת סוטה (מד, ב): **במשנה: "... בד"א - במלחמות הרשות, אבל במלחמות מצוה הכל יוצאין, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה; אמר רבי יהודה: במה דברים אמורים - במלחמות מצוה, אבל במלחמות חובה הכל יוצאין, אפי' חתן מחדרו וכלה מחופתה".**

ובגמרא: "... א"ר יוחנן: רשות דרבנן זו היא מצוה דרבי יהודה, מצוה דרבנן זו היא חובה דרבי יהודה. אמר רבא: מלחמות **יהושע לכבש** - דברי הכל חובה, מלחמות בית דוד לרווחה - דברי הכל רשות, כי פליגי - **למעוטי עובדי כוכבים דלא ליתי עלייהו**, מר קרי לה מצוה, ומר קרי רשות; נפקא מינה? לעוסק במצוה שפטור מן המצוה".

ובפירוש המשנה לרמב"ם שם (ח, ו): "אין מחלוקת ביניהם שמלחמת **שבעה עממים ומלחמת עמלק חובה**. ואין מחלוקת ביניהם שמלחמת שאר הארצות של שאר האומות רשות. לא נחלקו אלא במלחמת **אומות הנלחמים בהם, כדי להחלישם שלא ילחמו בישראל ולא יתנפלו על ארצם**, תנא קמא קורא את זה רשות. ור' יהודה קורא למלחמה זו מצוה. ולדעת ר' יהודה מי שהיה עוסק במלחמה זו או בצרכיה פטור מן המצות לפי שכלל הוא אצלנו כמו שידעת העוסק במצוה פטור מן המצוה. ולדעת תנא קמא אינו עוסק במצוה. ואין הלכה כר' יהודה".

א. שאלות בנוגע לשיטת הרמב"ם במלחמת מצוה

לאור דברי הגמרא יש לשאול על דברי הרמב"ם בכלל, ובנוגע ל"עזרת ישראל מיד צר שבא עליהם":

א. הגמרא כללה במלחמת מצווה רק את "מלחמת יהושע לכבש" שהיא המלחמה בז' עממין שהיו בארץ, אך מלחמת עמלק לא הוזכרה כלל, ואילו עזרת ישראל מיד צר היא מלחמת מצווה רק לדעת ר' יהודה, כדברי הרמב"ם בפירוש המשנה, ולכאורה אין הלכה כמותו, כדברי הרמב"ם שם.

ב. אם נאמר שהצלת ישראל נחשבת למלחמת מצווה מדין פיקוח נפש, הרמב"ם היה צריך להביא הלכה זו בהלכות שמירת הנפש ולא בהלכות מלחמה [כעין דברי הרדב"ז על הרמב"ם הלכות מלכים (ח, א), שכתב: "חלוצי צבא... מותר להן לאכול נבלות וטרפות... אם ירעב". וכתב הרדב"ז שם: "דאם אין להם מה שיאכלו מאי איריא חלוצי צבא כולי עלמא נמי מותר... ולא איירי שהם מסוכנים אצל הרעב, אלא שאינם

צריכין לטרוח לבקש מאכל היתר", זאת אומרת, שאין לציין בהלכות מלחמה היתר מסוים, שנראה כייחודי למלחמה, כאשר מדובר בהיתר כללי שטעמו משום פיקוח נפש].

ג. בפירוש המשנה לרמב"ם סנהדרין (א, ה): "ומלחמת הרשות, היא מלחמת עמון ומואב וישמעאל ודומיהם. ומלחמת מצוה, היא **מלחמת עמלק ושבעה עממין בלבד**". ושם (ב, ד): "מלחמת הרשות: מלחמת שאר האומות, **חוץ משבעה עממין ומלחמת עמלק**".

בשני מקורות אלו ברמב"ם, "עזרת ישראל מיד צר" אינה נכללת במלחמת מצוה.

ב. דינה של מלחמת מנע

מצאנו לכאורה סתירה בשאלה אם מלחמת מנע נחשבת למלחמת מצוה:

במסכת סוטה (שם): "**למעוטי עובדי כוכבים דלא לייתי עלייהו**" - שזוהי לכאורה **מלחמת מנע**, ומוגדרת כ**מלחמת רשות** לכולי עלמא לעניין יציאתם של הפטורים ויציאת חתן וכלה [כך משמע מרש"י שם].

מסקנות הגמרא: א. לכולי עלמא מלחמת ז' עממין היא חובה [המכונה בפי חכמים מלחמת מצוה שכולם חייבים להשתתף בה, כולל כלה מחופתה]. ב. לכולי עלמא מלחמת דוד להרחבת גבולותיו לצורך מס וכדומה הינה מלחמת רשות. ג. לכולי עלמא החלשת גויים שלא יתקפו בעתיד, נחשבת למלחמת רשות לעניין הפטורים ממנה. המחלוקת היא רק בנוגע לפטור של העוסקים בה ממצוות אחרות, לר"י העוסק במלחמה זו פטור ממצוות אחרות, ולחכמים חייב.

וקשה, שלכאורה אפשר להסיק ממקור אחר **שמלחמת מנע** נחשבת למלחמת **מצוה**:

במסכת עירובין (מה, א): "אמר רב יהודה אמר רב: נכרים שצרו על עירות ישראל - אין יוצאין עליהם בכלי זינן, ואין מחללין עליהן את השבת. במה דברים אמורים - כשבאו על עסקי ממון. אבל באו על עסקי נפשות - יוצאין עליהן בכלי זינן, ומחללין עליהן את השבת. **ובעיר הסמוכה לספר**, אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש - יוצאין עליהן בכלי זינן, ומחללין עליהן את השבת. אמר רב יוסף בר מניומי אמר רב נחמן: ובבל כעיר הסמוכה לספר דמיא. ותרגומא - נהרדעא. דרש רבי דוסתאי דמן בירי: מאי דכתיב 'ויגדו לדוד לאמר הנה פלשתים נלחמים בקעילה והמה שסים את הגרנות?' תנא: קעילה עיר הסמוכה לספר היתה, והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש. דכתיב 'והמה שסים את הגרנות', וכתוב 'וישאל דוד בה' לאמר האלך והכיתי בפלשתים האלה. ויאמר ה' אל דוד לך והכית בפלשתים

והושעת את קעילה'. מאי קמבעיא ליה? אילימא אי שרי אי אסור - הרי בית דינו של שמואל הרמתי קיים. אלא: אי מצלח אי לא מצלח. דיקא נמי, דכתיב 'לך והכית בפלשתים והושעת את קעילה', שמע מינה".

רש"י שם: "אין יוצאין עליהן - כדמפרש לקמן כשבאו נכרים על עסקי ממון. לספר - עיר שמבדלת בין גבול ישראל לגבול האומות, יוצאין עליהם **שמא ילכדוה, ומשם תהא נוחה הארץ ליכבש לפניהם**. תרגומא - אי זו היא עיר בבבל דהויא סמוכה לספר. נהרדעא - שהיתה סמוכה לנכרים מצד אחד, ולעיירות שיושבין בהן בני גולה מצד שני. והם לא באו כו' - ואף על פי כן מסר דוד עצמו להציל. אי שרי אי אסור - ושבת היתה. הרי שמואל ובית דינו קיים - ומידי דאיסור והיתר לא משייל באורים ותומים. והושעת - אלמא מבשרי ליה דנצח".

מהסוגיא עולה, שמלחמה, שמטרתה למנוע מהאויב להשתלט על שטח שיקל עליו אפשרות של כיבוש בעתיד, היא מצווה, ודוחה את השבת. נמצא שמלחמת מנע זו היא מלחמת מצווה ונראה שכולם יוצאים אליה.

וכך כתב הרמב"ם בהלכות שבת (ב, כג): "גוים שצרו על עיירות ישראל, אם באו על עסקי ממון אין מחללין עליהן את השבת ואין עושין עמהן מלחמה, ובעיר הסמוכה לספר אפי' לא באו אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, ובכל מקום אם באו על עסקי נפשות או שערכו מלחמה או **שצרו סתם** יוצאין עליהן בכלי זיין ומחללין עליהן את השבת, **ומצוה על כל ישראל שיכולין לבוא לצאת ולעזור לאחיהם שבמצור ולהצילם מיד הגוים בשבת, ואסור להן להתמהמה למוצאי שבת**, וכשיצילו את אחיהן מותר להן לחזור בכלי זיין שלהן למקומם בשבת כדי שלא להכשילן לעתיד לבוא".

אם כן, גם לדברי הרמב"ם מחללים שבת במלחמת מנע, גם אם הדבר יצריך לחלל שבת בחזרת הלוחמים.

ובכסף משנה שם: "עובדי כוכבים ומזלות שצרו וכו'. אף על פי שלא נזכר בגמרא דין 'צרו סתם' [שאין יודעים אם צרו על עסקי נפשות או על עסקי ממון] כתבו רבינו, דספק נפשות להקל".

העולה מהגמרא ומפסק הרמב"ם, שמלחמת מנע הינה בגדר מלחמת מצווה שכולם חייבים בה. יתירה מכך, גם **בספק ספיקא** מחללים שבת על מלחמה זאת בעיר הסמוכה לספר: א. ישנו ספק אם כוונת הגוי שבא על עסקי ממון לחזור לביתו אם לאו. ב. גם אם האויב יישאר בעיר, ספק אם ימשיך להילחם **בעתיד**, ומקום זה אכן ישמש להם כבסיס נוח ליציאה לקרב.

ספק נוסף עולה מהמובא ברמ"א על פי האור זרוע.

כתב הרמ"א באו"ח (שכט, ו): "... ובעיר הסמוכה לספר, אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש מחללין עליהם את השבת. הגה: ואפילו לא באו עדיין אלא רוצים לבא (או"ז)".

משנה ברורה שם (ס"ק טו): "אפילו לא באו וכו' - ר"ל כשהקול יוצא שרוצים לבוא אעפ"י שלא באו עדיין, מותר ללבוש כלי זיין לשמור ולעשות קול בעיר כדי שלא יבואו, דאין מדקדקין בפיקוח נפש [לשון או"ז] ודין זה ארישא נמי קא"י".

אם כן, לפי המשנה ברורה על פי האור זרוע יש להוסיף ספק מציאותי נוסף. די בכך שיצא קול שהאויבים רוצים לבוא עליהם אף על פי שייתכן שלא יבואו כלל. הוסף את העובדה שתהיה תוספת של חילול שבת בחזרתם [שהרמב"ם מתיר], ולמרות הכול הדבר נחשב למלחמת מצווה שהכול חייבים בה ומחללים עבורה שבת.

מקור נוסף שממנו עולה שמלחמת מנע נחשבת למלחמת מצווה הינו במסכת סוטה (י, א):

"דרש רבא: מפני מה נענש אסא? מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, שנאמר: 'והמלך אסא השמיע את כל יהודה אין נקי' - מאי אין נקי? אמר רב יהודה אמר רב: אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה".

ופירש רש"י שם: "אנגריא - עבודת המלך".

מקור המאורע בספר מלכים א' טו (טז-כב):

"וּמְלַחְמָה הָיְתָה בֵּין אֶסָא וּבֵין בַּעֲשָׂא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל כֹּל יְמֵיהֶם: וַיַּעַל בַּעֲשָׂא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל עַל יְהוּדָה וַיְבֹן אֶת הַרְמָה לְבִלְתִּי תֵת יֵצֵא וְבֹא לְאֶסָא מֶלֶךְ יְהוּדָה: וַיִּקַּח אֶסָא אֶת כָּל הַכֶּסֶף וְהַזָּהָב הַנּוֹתְרִים בְּאוֹצְרוֹת בֵּית ה' ... וַיִּשְׁלַחם הַמֶּלֶךְ אֶסָא אֶל בֶּן הַדָּד ... מֶלֶךְ אֲרָם הַיֹּשֵׁב בְּדַמְשֶׁק לֵאמֹר: בְּרִית בֵּינִי וּבֵינְךָ ... הִנֵּה שְׁלַחְתִּי לְךָ שְׁחָד כֶּסֶף וְזָהָב לְךָ הַפְרָה אֶת בְּרִיתְךָ אֶת בַּעֲשָׂא מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל וַיַּעֲלֶה מֵעֵלַי: וַיִּשְׁמַע בֶּן הַדָּד ... וַיִּשְׁלַח אֶת שָׂרֵי הַחֲיָלִים אֲשֶׁר לוֹ עַל עַרְי יִשְׂרָאֵל וַיַּךְ אֶת עֵינָיו וְאֶת דָּן ...: וַיְהִי כִשְׁמַע בַּעֲשָׂא וַיַּחְדַּל מִבְּנוֹת אֶת הַרְמָה וַיֵּשֶׁב בְּתַרְצָה: וְהַמֶּלֶךְ אֶסָא הִשְׁמִיעַ אֶת כָּל יְהוּדָה אֵין נָקִי וַיִּשְׂאוּ אֶת אַבְנֵי הַרְמָה וְאֶת עֲצֵיהָ אֲשֶׁר בָּנָה בַּעֲשָׂא וַיְבֹן בָּם הַמֶּלֶךְ אֶסָא אֶת גִּבְעֵי בְנֵימָן וְאֶת הַמִּצְפָּה".

מה בדיוק קרה שם?

פירש האברבנאל שם: "והוא שבעשא מלך ישראל אשר היה בזמנו, ובהיותם במלחמה עלה בעשא זה על יהודה והיה בונה מבצר עיר ומגדל ברמה, כדי שלא יוכל העם לצאת ולבא בירושלם. והנה אסא לקח כל הכסף והזהב וישלחם אל מלך ארם כדי שיעלה על ערי ישראל, באופן שיעלה בעשא מעליו. וכן עשה שעלה מלך ארם ויך את עיון ואת דן וכו'. ובעשא כששמע זה חדל לבנות הרמה. וסיפר שאסא צוה בכל אנשי ארץ יהודה כשעלה בעשא משם אין נקי, ר"ל שלא ישאר אדם נקי (סוטה י, א) - אפילו החתן כל שנתו, שאמרה תורה (דברים כד, ה) נקי יהי לביתו - מלכת אל הרמה להביא משם העצים והאבנים אשר הכין בעשא לבנין, ובנה מהם את גבע בנימן ואת המצפה, **כי פחד אולי ישוב בעשא לבנות הרמה**".

אם כן, אף על פי שמלך ארם גירש את בעשא, אסא חשש שבעשא יחזור בעתיד ויטיל שוב מצור על ירושלים, ולכן הוא גייס את כל העם כדי לסלק את הרמה, דבר שימנע מבעשא לחזור ולצור.

אסא, כידוע, היה ממלכי בית דוד הכשרים, ויש להבין כיצד נכשל אסא בעשיית אנגריא בתלמידי חכמים.

אם אכן עזרת ישראל מיד צר היא מלחמת מצווה, מובן מדוע למלחמה זו לכאורה היה מותר להוציא את כולם, כולל חתן מחדרו וכלה מחופתה, ובכך יובן מעשהו של אסא.

אלא שבסופו של דבר, רבא ביאר שאסא נענש שהעביד תלמידי חכמים **בעבודת המלך**. אם כן מבואר שאין מדובר במלחמת מצווה [וראה להלן פרק יא, תלמידי החכמים במלחמה, אות ב(ב)]. ויש לומר שאסא נענש מכיוון שעשה אנגריא בתלמידי חכמים לאחר שבעשא הסתלק. מלחמת המצווה כוללת את פירוק המגדל והעיר והעברתם למקום אחר, ולצורך זה היה מותר לגייס את כולם, אבל בניית גבע והמצפה אינה קשורה למלחמת המצווה, ואסא נענש על שהשתמש לצורך זה בתלמידי חכמים.

אם כן מצאנו **סתירה בסוגיית מלחמת מנע**: בגמרא בסוטה משמע שפטורי המלחמה פטורים ממלחמה זו, ואילו בעירובין ואצל אסא ראינו שהכול חייבים בה.

ג. מלחמת מנע כנגד אויב קיים, ומלחמה למניעת היווצרות איום

במדינת ישראל כיום קיימים שני אתגרי ביטחון עיקריים: א. **ביטחון שוטף**, הכולל התמודדות עם אויבים המנסים לפגוע בנו **בכל רגע**. ב. הכנות **למלחמה עתידית**.

לאור מה שלמדנו עד כה יוצא שבאופן עקרוני, במציאות א' נשים חייבות ליטול חלק בבטיחותן שוטף, שמשמעותו כרגע הצלת ישראל מיד צר. במציאות ב' השאלה היא האם היום מותר לגייס נשים ולאמנן לצורך מלחמה עתידית?

יש צורות שונות של מלחמת מנע ולהן יש השלכות הלכתיות שונות:

נראה שכאשר ישנו **אויב קיים** שיש לו כוונות לפגוע בנו בעתיד, כמו אצל אסא, או אפילו רק חשש לכך, כמו אצל דוד בעסקי קש ותבן, ואנחנו רוצים להקדים ולהכותו, זו מלחמת מנע הנחשבת כמלחמת מצווה. אולם כשיש **גויים** הסמוכים אלינו, **שכרע** **אינם** מאיימים עלינו, אך קיים חשש שבעתיד הם יתחזקו ויהפכו להיות אויבים, ועל כן היום אנחנו מתכוונים לאפשרות של מלחמה בעתיד, או אם נרצה לפגוע בהם כשהם חלשים, זה נחשב למלחמת מנע רחוקה, שנשים פטורות ממנה.

כך משמע מהגמרא בסוטה וכך מוכיחה לשון הגמרא "למעוטי עובדי כוכבים דלא לייתי עלייהו". **הגמרא אינה מזכירה בלשונה לא "אויבים" ולא "צר"** ולא מלחמה, אלא "עובדי כוכבים".

וכך כתב בקרן אורה סוטה (מד, ב): "והרמב"ם ז"ל בפ"ה מהל' מלכים כתב דמלחמת מצוה היא מלחמת עמלק וז' עממין ולהושיע להם מצרים הבאים עליהם. ולכאורה הוא נגד מסקנא דשמעתין, דלמעוטי עו"ג דלא לייתו עלייהו הוי רשות לרבנן. ומדברי הלח"מ ז"ל שם משמע דיש חילוק, כי היכי דלא לייתו עלייהו הוי רשות, אבל עזרת ישראל אם כבר באו עליהם זה ודאי מצוה היא, ומסתבר כן. אבל פשטא דשמעתין לא משמע הכי. אבל לפי דברי הירושלמי דלעיל נראה כדברי הרמב"ם ז"ל, דאתיין אינון עלן הוי מלחמת מצוה לרבנן ג"כ, ובכהאי גוונא ג"כ הכל יוצאין אפילו חתן מחדרו. אלא דמהא דאמרין לעיל גבי אסא המלך שנענש מפני שעשה אנגריא בת"ח, והשמיע 'אין נקי' אפי' חתן מחדרו, והרי התם היה מפני אויב דאתא עלייהו, מפני בעשא מלך ישראל, ואפילו הכי שלא כדין הוי. וי"ל דהתם כבר הלך בעשא ממנו ע"י מלחמת ארם, כמבואר בקראי התם. ומשמע הכא דבמלחמת מצוה הכל יוצאין, ואפי' ת"ח צריכין ליבטל מלימודן" [ויש להקשות על דבריו, שהרי מדובר בכך שאסא גייס את כולם רק לאחר הכרעת בעשא על ידי מלך ארם, ומלחמת המצווה הייתה מלחמת מנע למנוע מבעשא לחזור, וכפי שראינו לעיל].¹⁰

לאור דברינו אלו, ננסה ליישב חלק מהשאלות שהובאו לעיל בשיטת הרמב"ם:

א. מניין לרמב"ם שיש להחשיב כמלחמת מצווה גם את מלחמת עמלק, לאור העובדה שהגמרא כללה במלחמת מצווה רק את מלחמת ז' עממין?

ויש לומר שמלחמת עמלק דומה למלחמת ז' עממין, והתורה מצווה עליהן [שתיהן מלחמות יזומות, ובשתיהן מצווה להרוג את כולם וכו'] על כן מסברה הרמב"ם כלל גם אותה במלחמת מצווה. ומה שהגמ' הזכירה רק ז' עממין זו הייתה דוגמה בלבד. וכן הובא לעיל מפירוש המשנה בסוטה: "אין מחלוקת ביניהם שמלחמת **שבעה עממין ומלחמת עמלק חובה**".

ב. את ההלכה שהצלת ישראל מיד צר נחשבת למלחמת מצוה למד מאסא, שגייס באופן ש"אין נקי", וכולם יצאו, ומדובר היה במלחמת מנע, ומכאן שהיא נחשבת למלחמת מצוה, ק"ו הצלה מיידית. [לפי"ז צ"ל שהרמב"ם כולל בהצלת ישראל מיד צר לא רק מלחמה מיידית, אלא אפילו הכנה למלחמה עתידית כנגד אויב ידוע].

ובלחם משנה שם כתב: "...קשה למה לא כתב רבינו דהא דלמעוטי עכו"ם דלא ליתו עלייהו הוי רשות, כרבנן... ולא כתב אלא שנלחם עם שאר העם להרחיב גבול ישראל דהיינו מלחמת בית דוד לרווחא ... וי"ל דהוזכרה במה שאמר **'ולהרבות בגדולתו ושמעו' דהכוונה שיראו ממנו ולא יבאו עליו**, והיינו למעוטי עכו"ם דלא ליתו עלייהו". ואפשר לפרשו כנ"ל, שרק כשמדובר בהטלת אימה כללית הדבר נחשב מלחמת רשות, אבל כאשר יש אויב ידוע זוהי מלחמת מצווה.

ג. בנוגע לסתירה בין דברי הרמב"ם בפירושו למשנה, שם הוא כותב **שמלחמת מצווה היא מלחמת עמלק ושבעה עממין בלבד**, לבין הלכות מלכים, שם הוא כותב שגם הצלת ישראל מיד צר היא מלחמת מצווה יש לומר שיש הבדל מהותי בין מלחמת מצווה כמו ז' עממין ועמלק לבין הצלת ישראל מיד צר. בז' עממין ועמלק מדובר על חובה וציווי אלוקי להיכנס מלכתחילה לקשרי המלחמה ולהילחם כנגד ז' עממין ועמלק ולהשמידם. מדובר במלחמה יזומה על ידינו שאיננו יכולים שלא לקיימה. לעומת זאת הצלת ישראל מיד צר, אין חובה מלכתחילה לעורכה, מדובר במלחמה שנכפתה עלינו על ידי גויים שצרו על ישראל, ובמצב זה של בדיעבד, קיימת חובה לקום כנגדם ולהציל את עם ישראל [כמו מצוות גירושין בגט, שאין מצווה להתגרש, אך כשהגיעו למצב של גירושין מצווה לגרש על ידי גט]. בהגדרה של מלחמות רשות וחובה, שכוונתה שיש חובה מלכתחילה להילחם, אין מקום להכליל הצלת ישראל מיד צר. מה שאין כן בהלכות מלכים כשהרמב"ם עוסק בסדר כלל המלחמות שהמלך נלחם, הוא מתחיל במלחמות החובה ז' עממין ועמלק, ממשיך למלחמת ההכרח - הצלת ישראל מיד צר, ולאחר מכן עובר למלחמות רשות, וברצף הזה יש מקום להכליל גם מצוות הצלת ישראל מיד צר.

ממה שלמדנו עולה שבמלחמת עזרת ישראל מיד צר, גם במלחמת מנע, הכול חייבים להילחם.

ה. פטור אשה ממלחמה משום "והיה מחניך קדוש"

א. חובת קדושת המחנה לעומת היתר אשת יפת תואר

נאמר בפרשת דברים (כג, י-טו): "כִּי תֵצֵא מִחֲנֶה עַל אִיבֶיךָ וְנִשְׁמַרְתָּ מִכָּל דְּבַר רָע. כִּי יְהִי בְךָ אִישׁ אֲשֶׁר לֹא יְהִי טְהוֹר מִקֶּרֶה לְיִלְהָ וְיֵצֵא אֶל מַחוּץ לְמַחֲנֶה לֹא יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה. וְהָיָה לְפָנֹת עָרֵב יִרְחֹץ בְּמַיִם וְכִבֵּא הַשֶּׁמֶשׁ יָבֹא אֶל תּוֹךְ הַמַּחֲנֶה. וְיָד תִּהְיֶה לְךָ מַחוּץ לְמַחֲנֶה וְיֵצֵאתָ שָׁמָּה חוּץ. וְיִתֵּד תִּהְיֶה לְךָ עַל אַזְנֶךָ וְהָיָה בְּשִׁבְתְּךָ חוּץ וְחִפְרִיתָּהּ בָּהּ וְשִׁבְתָּ וְכִסִּיתָ אֶת צַעֲתְךָ. כִּי ה' אֱ-לֹהֶיךָ מִתְהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מַחֲנֶךָ לְהַצִּילְךָ וְלָתֵת אִיבֶיךָ לְפָנֶיךָ וְהָיָה מַחֲנֶיךָ קָדוֹשׁ וְלֹא יִרְאֶה בְךָ עֲרוֹת דְּבַר וְשֵׁב מֵאַחֲרֶיךָ."

התורה מקפידה במחנה הצבא על קדושת המחנה וטהרתו יותר מאשר במחנה ישראל הרגיל.

קדושת המחנה היא דין דאורייתא משום עצם חשיבות הנושא, אבל לא פחות מכך משום פיקוח הנפש שבדבר, שכן אם עם ישראל אינו נזהר בענייני צניעות המחנה עלול להתקיים בו "ושב מאחריך", וינחל מפלה במלחמה.

כך שנינו במדרש במדבר רבה נשא (ט): "אמר להם משה לישראל: בשעה שאתם יוצאים למלחמה היזהרו שלא יהיה בכם עוון ניאוף, שאם יש עוון זימה ביניכם, הקדוש ברוך הוא הנלחם לכם הוא ישוב מאחריכם ואתם נמסרים ביד שונאיכם. הדא הוא דכתיב: 'כי ה' אלוקיך מתהלך וגו', ולא יראה בך ערות דבר ושב מאחריך'. מהו 'כי ה' אלוקיך'? אמר להם משה לישראל: הוּו יודעין שאין הקדוש ברוך הוא מייחד שמו בישראל שהוא נקרא אלוקיך אלא בזמן 'והיה מחניך קדוש', ואותה שעה הוא משרה שכינתו ביניכם' והוא מציל אתכם מיד אויביכם ומוסר שונאיכם. הדא הוא דכתיב: 'מתהלך בקרב מחניך להצילך' וגו'."

והנה לכאורה מצאנו הוראה שמנוגדת לעיקרון הזה לכאורה, בפרשת אשת יפת תואר, בה הותרה ביאה על גויה, דווקא למחנה ישראל שבצבא.

וכך הקשה אור החיים הקדוש דברים (כא, יא): "וליישב הכתוב צריך להעיר בענין: למה יצו ה' כדברים האלה, לטמא אדם עצמו בבת אל נכר, ובפרט בעת מעשה הנס במקום שצריך להוסיף טהרה ודביקות בה' יתיר, לעשות מעשה כיעור השנאוי אצלו יתברך, וזה יפעיל הרחקת דביקותנו בו יתברך? בשלמא התרת אכילת איסור, מצינו לרמב"ם ז"ל (פ"ח הל' מלכים) שנתן טעם - 'אם ירעב' והוא טעם נכון, אבל מעשה זה יתעבנו עושנו. ורבותינו ז"ל אמרו (קידושין כא, ב) לא דיברה תורה אלא כנגד יצר

הרע. ומן הראוי הוא להכניעו ולאבדו מלב עם קדוש בזמן שהוא אשר מלכם בראשם להלחם להם" [אזה"ח מתרץ על פי דרך הסוד, שההיתר נועד להציל נשמות תועות]. מעבר לכך, שואל התורה תמימה (שם הערה עב): "...לא דברה תורה אלא כנגד יצה"ר, הלא לפי זה לא שבקית קיום לכל מצוה, דנימא דכיון שאפשר שיעבור באיסור נתיר לו שיעשה בהיתר".

כמו כן מצינו ברמב"ם הלכות איסורי ביאה (יב, ד; ו-ח) בנוגע לחומרת האיסור: "כל הבועל כותית בין דרך חתנות בין דרך זנות, אם בעלה בפרהסיא, והוא שיבעול לעיני עשרה מישראל או יתר, אם פגעו בו קנאין והרגוהו הרי אלו משובחין וזריזין. ודבר זה הלכה למשה מסיני הוא, ראייה לדבר זה מעשה פנחס בזמרי. ... [ו] לא פגעו בו קנאים ולא הלקוהו ב"ד, הרי עונשו מפורש בדברי קבלה שהוא בכרת, שנאמר (מלאכי ב יא-יב): 'כי חלל יהודה קדש ה' אשר אהב ובעל בת אל נכר. יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה'. ... הנה למדת שהבועל כותית כאילו נתחתן לעכו"ם שנאמר 'ובעל בת אל נכר' ונקרא מחלל קדש ה'. [ז] עוון זה אף על פי שאין בו מיתת ב"ד אל יהי קל בעיניך, אלא יש בו הפסד שאין בכל העריות כמותו. שהבן מן הערוה בנו הוא לכל דבר ובכלל ישראל נחשב, אף על פי שהוא ממזר. והבן מן הכותית אינו בנו שנאמר: 'כי יסיר את בנך מאחרי' מסיר אותו מלהיות אחרי ה'. [ח] ודבר זה גורם להדבק בעכו"ם שהבדילנו הקדוש ברוך הוא מהם, ולשוב מאחרי ה' ולמעול בו".

ובזוהר הקדוש (ח"ב ג, ב) נאמר: "מאן דשכיב בבת אל נכר, דאעיל ברית קודש ואת קיימא ברשו אחרא, דכתיב: 'ובעל בת אל נכר', ותנינן לית קנאה קמי קוב"ה בר קנאה דברית קדישא, דאיהו קיומא דשמא קדישא ורזא דמהימנותא. מה כתיב (במדבר כה, א): 'ויחל העם לזנות אל בנות מואב', מיד 'ויחר אף ה' בישראל'".

לאור דברים אלו מתחזקת הקושיה: כיצד התירה התורה אשת יפת תואר, שיש בה איסורים כה חמורים, ובראשם חילול ה', וכפי שכותב הרמב"ם הלכות שבועות (יב, ב): "...חילול השם המקודש שהוא גדול מכן העוונות", וכן פגיעה באות ברית קודש ובקדושת המחנה, וממילא מביאה לנפילה במלחמה?

ב. מעשיהן של אסתר ויעל באופן שסותר לכאורה את קדושת המחנה

וכן יש לשאול, היות שצניעות וטהרה חשובות כל כך במחנה ישראל והן ערובה לניצחון, כיצד פעלו יעל ואסתר בדרך של ערווה?

נאמר במסכת מגילה (יג, א) על אסתר המלכה: "ובמות אביה ואמה לקחה מרדכי לו לבת' - תנא משום ר' מאיר: אל תקרי לבת אלא לבית" [דהיינו שאסתר הייתה אשתו של מרדכי]. ושם (יג, ב): "כאשר היתה באמנה אתו' ... שהיתה עומדת מחיקו

של אחשוורוש וטובלת ויושבת בחיקו של מרדכי". ושם (טו, א): "אמר רבי אבא 'אשר לא כדת' - שלא כדת היה, שבכל יום ויום עד עכשיו באונס, ועכשיו ברצון. 'וכאשר אבדתי אבדתי' - כשם שאבדתי מבית אבא כך אובד ממך" [רש"י: ואסורה אני לך, דאשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה, וברצון אסורה לבעלה].

עוד נאמר במסכת נזיר (כג, ב) על יעל אשת חבר הקיני: "אמר ר"נ בר יצחק גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה ... 'תבורך מנשים יעל אשת חבר הקיני מנשים באהל תבורך', מאן נשים שבאהל? שרה, רבקה, רחל ולא. א"ר יוחנן: שבע בעילות בעל אותו רשע באותה שעה, שנאמר: 'בין רגליה כרע נפל שכב' וגו' " [רש"י: כדי להתיש כוחו של אותו רשע כדי שתהא יכולה להורגו].

ויש לדון גם לגופם של מעשיהן, שכן למדנו במסכת פסחים (כה, א): "בכל מתרפאין, חוץ מע"ז, גילוי עריות ושפיכות דמים".

ופסק הרמב"ם הלכות יסודי התורה (ה, א): "כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו, יעבור ואל יהרג, שנאמר במצות: 'אשר יעשה אותם האדם וחי בהם', 'וחי בהם' - ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו".

ושם (ז): "ומנין שאפילו במקום סכנת נפשות אין עוברין על אחת משלש עבירות אלו [עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים]? שנאמר: 'ואהבת את ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך', אפילו הוא נוטל את נפשך. והריגת נפש מישראל לרפאות נפש אחרת או להציל אדם מיד אנס, דבר שהדעת נוטה לו הוא, שאין מאבדין נפש מפני נפש. ועריות הוקשו לנפשות, שנאמר: 'כי כאשר יקום איש על רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה'".

ושם (ו): "מי שחלה ונטה למות ואמרו הרופאים שרפואתו בדבר פלוני מאיסורין שבתורה, עושין. ומתרפאין בכל איסורין שבתורה במקום סכנה, חוץ מעבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכת דמים, שאפילו במקום סכנה אין מתרפאין בהן, ואם עבר ונתרפא עונשין אותו בית דין עונש הראוי לו".

ושם (ט): "מי שנתן עיניו באשה, וחלה ונטה למות, ואמרו הרופאים אין לו רפואה עד שתבעל לו, ימות ואל תבעל לו, אפילו היתה פנויה. ואפילו לדבר עמה מאחורי הגדר, אין מורין לו בכך, וימות, ולא יורו לדבר עמה מאחורי הגדר שלא יהו בנות ישראל הפקר, ויבואו בדברים אלו לפרוץ בעריות".

תוספות במסכת סנהדרין (עד, ב) התייחסו לשאלה זו:

"והא אסתר פרהסיא הואי - תימה דהו"ל לאקשווי עריות הואי, **דרוצח ונערה המאורסה** לכולי עלמא יהרג ואל יעבור. וכמו כן קשה בריש כתובות (ג, ב) דאמר דאיכא צנועות דמסרו נפשיהו, ופריך, ולידרוש להו דאונס שרי. ומאי קושיא? הא שפיר עבדן דמסרו נפשיהו משום גילוי עריות! ותירץ ר"ת דאין חייבין מיתה על בעילת עובד כוכבים משום דרחמנא אפקריה לזרעיה דעובד כוכבים... והקשה הר"ר יצחק ב"ר מרדכי דע"כ בביאת עכו"ם נאסרה לבעל, כדאמרי' התם דאיכא פרוצות, בפ' האשה שנתארמלה (כתובות כו, ב) גבי האשה שנחבשה בידי עכו"ם על ידי נפשות אסורה לבעלה. ואמרינן נמי במגילה (טו, א) כאשר אבדתי מבית אבא כך אבדתי ממך, אלמא לגבי בעלה לא חשיבא ביאת עובד כוכבים כביאת בהמה. וגם לכהונה נפסלת בביאתו... והא דלא פריך הכא, והא אסתר עריות הואי, דקים ליה דמהני טעמא דקרקע עולם לענין דלא מיחייב' למסור עצמה משום עריות דהא מרוצח ילפינן. ורוצח גופיה כי מיחייב למסור עצמו, הני מילי קודם שיהרוג בידים, אבל היכא דלא עביד מעשה כגון שמשליכין אותו על התינוק ומתמערך, מסתברא שאין חייב למסור עצמו, דמצי אמר אדרבה מאי חזית דדמא דחבראי סומקי טפי... והא דקאמר אף נערה המאורסה תיהרג ואל תעבור... יש לפרש דתיהרג הנערה קודם שתעשה מעשה שתביא עליה את הערוה. אבל לענין חלול השם, משום פרהסיא, לא סלקא דעתך דמהני טעמא דקרקע עולם... והא דפריך (יבמות קג, א) גבי יעל: והא קא מתהניא מעבירה? ומשני טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים... דמהאי טעמא היה לה למסור עצמה אף על פי שהיא קרקע עולם, משום דהנאה חשיבא כמעשה... ועוד דנראין הדברים שלא היתה אנוסה שהרי בורח היה... והיא שידלתו בדבריה עד שבא עליה להתיש כחו. והתם פריך על מה שהכתוב משבחה 'מנשים באהל תברך' שרה רבקה רחל ולא, דאמרינן בפ' מי שאמר ואני בניזיר (כג, ב) 'גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה', שהיו מתכוונות להבנות מבעליהן, וחשיב לה שלא לשמה משום דנהנין מן המצוה ולא הוי לשמה כל כך. ומשום הכי פריך דיעל נמי מיתהניא, והשתא ניחא שהכתוב משבחה, דאם היתה אנוסה במה הכתוב משבחה".

המסקנות העולות מדברי התוספות הן:

א. לר"ת אין חיוב מיתה בבעילת גוי.

ב. לריב"ם יש חיוב מיתה בבעילת גוי, אך אסתר ויעל נחשבו לקרקע עולם.

עולה מדברי הריב"ם, שמכיוון שיעל ואסתר יזמו את בעילת האיסור, ושתייהן נהנו מעצם הביאה, הביאה נחשבת למעשה למרות היותן קרקע עולם והיה צריך לאסור את הדבר. אלא שטובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים, ממילא אין זו נחשבת הנאה, וחוזר הדין לכך שבהיותן קרקע עולם הדבר מותר.

ולכאורה **העיקר חסר מן הספר**. כיצד היה מותר לאסתר ויעל ליזום מלכתחילה דבר זימה לצורך הצלה?

ג. איסור עריות והצלת רבים

נראה לבאר את דברי הריב"ם על פי דברי המאירי בסנהדרין (עד, ב):

"מה שאמר קרקע עולם הייתה שלא הייתה היא עושה כלום, ואף שכר הליכה אין בידה שמוליכין היו אותה על כרחה. אבל באיש אפילו הוליכוהו על כרחו הואיל ומעשה בידו, או האשה בזמן שיאמרו לה לילך היא מעצמה יהרגו ואל יעבורו. ואם תשיבני יעל שנשמעה לסיסרא אף ברצונה, כמו שאמרו שבע בעילות בעל אותו רשע שנאמר בין רגליה כרע וכו', **הצלת רבים שאני**. וזהו שהקשו עליה ברביעי של נזיר - (כג, ב) הא מתהניא מעבירה? ר"ל ברצון, ותירץ כל טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים. אלמא שלא היה קשה להם אלא על שנהנית מעבירה ברצון, ולא על הליכתה. אבל באונס עצמה, כל שאומרין לה לילך מעצמה תיהרג וכו', הא כל שמוליכין אותה לא. וכן ברוצח בלא שום מעשה, אלו היו מעכבין אותו וזורקין עליו תינוק והתינוק מתמעך אין זה חייב להשמיט עצמו, הואיל ומגזימים עליו במיתה שלא ישמט משם. וכן אם היה ישראל מושלך בבור, ואמר לו אנס הזהר שלא תעלהו שאם תעלהו אני אהרוג אותך, אינו חייב להעלותו".

משמע שכל ההיתר של אסתר ויעל היה לצורך **הצלת רבים**.

ויש לעיין מה מוגדר כ"רבים": שלושה אנשים? מניין? כל ציבור שמתכנס? קהילה? עיר? הציבור בארץ? או שמא היתר זימה הוא רק להצלת **כלל ישראל מממש?**

מצאנו בדבר זה מחלוקת.

כתב בשו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' קיז): "מעשה שסיעה של בני אדם שהלכו בדרך... ופגשום אנשי בליעל רוצחנים... ולא שמעו בהתחננם על נפשותם, אז הפקירה עצמה אשה ברצון בעלה ישראל, וע"י כן הצילה אותם. ובא בעלה לשאול אי אשתו מותרת לו מצד אונס רציחה ברצונה, ואשת ישראל שנאנסה מותרת לבעלה או לא.

תשובה: בתשובת מהרי"ק סי' קס"ז: "...דאפי' היכא שאין כאן נדנוד עבירה בבעילתה כדי להציל כל ישראל, כמו יעל אשת חבר הקני ואסתר שהמציאה את עצמה לאחשורוש בשעה שלא היה תובעה, כדי שיתאווה לה ויהא נח להתפתות לעשות לה בקשתה, אפילו הכי נאסרה על מרדכי בעלה, עכ"ל. הרי להדיא דהיא אסורה לבעלה ישראל. והא דאמרין עד השתא באונס, נ"ל הכוונה לפי שלא היתה מתרצת עד שתבעה אחשורוש בפה, ומפני אימת מלכות הלכה אצלו. משא"כ בשאין האימה

מחמת הבעילה, רק גזירה אחרת עליה ועל רבים והיא מתרצת מרצונה הטוב לבעילה משום הצלה, אף על גב דשפיר עבדה להצלת עצמה והרבים, ומקרי אנוסה לענין זה דלא מיענשא עליה, כיון דעשתה לשמה כמו יעל ואסתר, מכל מקום כיון דבעילתה היתה ברצונה נאסרה על בעלה, והעיקר כדעת מהרי"ק. לכן נ"ל **דאשה זו אסורה לבעלה אף שאין כאן נדנוד עבירה שעשתה להצלת רבים** מ"מ נאסרה לבעלה כמו יעל ואסתר".

אבל בשו"ת נודע ביהודה (תניינא, יו"ד סי' קסא) כתב: "דין זה שיהיה מותר לאשת איש לזנות ברצון כדי להציל נפשות, אינו תורה, ולא ישר בעיני ... ואני אומר, כיון שאמרו רז"ל בכל מתרפאין חוץ מע"ז וגילוי עריות ושפיכות דמים, א"כ כשם שאין מתרפאין בשלש עבירות הללו, כך אין מצילין בהם נפשות. ואונס דרחמנא שריה באשה שקרקע עולם היא, היינו שהיא אנוסה על גוף הביאה, אבל היכא שאינה אנוסה על גוף הביאה ואדרבה היא משתדלת לזה להציל נפשות, לא מקרי קרקע עולם, ואשה ואיש שוים ותהרג ואל תעבור. **ואסתר שאני שהייתה להצלת כלל ישראל מהודו ועד כוש, ואין למדין הצלת יחידים מהצלת כלל ישראל.** ושם היה בהוראת מרדכי ובית דינו ואולי ברוח הקודש".

ויש לשאול על דברי הנודע ביהודה, שמצינו במסכת תענית (יח, ב): "כשבקש טוריינוס להרוג את לולינוס ופפוס אחיו בלודקיא..." "וברשיי שם: "לולינוס ופפוס אחיו - צדיקים גמורים היו. בלודקיא - היא לוד, והיינו דאמרין (בבא בתרא י, ב): הרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן בגן עדן, ויש אומרים: שנהרגו על בתו של מלך שנמצאת הרוגה, ואמרו: היהודים הרגוה, וגזרו גזרה על שונאיהן של ישראל, ועמדו אלו ופדו את ישראל, ואמרו: אנו הרגנוה, והרג המלך לאלו בלבד".

רואים ממקור זה שאף שאין חיוב למסור את הנפש להצלת ציבור, גם כשאין מדובר בכלל ישראל, העושה כן קדוש ייאמר לו ואין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתו.

ולמדנו שדין גילוי עריות כדין רציחה, כמובא בתוספות סנהדרין לעיל "דרוצח ונערה המאורסה לכולי עלמא יהרג ואל יעבור" [ששניהם נלמדו מאותו מקור]. לפיכך כשם שמותר למסור את הנפש להצלת רבים כן מותר להיבעל לצורך הצלת רבים.

וכן רואים שדין גילוי עריות כדין שפיכות דמים ברמב"ם הלכות יסודי התורה (ה), ה), שכולל שני איסורים אלו כאחד: "נשים שאמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחת מכן ונטמא אותה ואם לאו נטמא את כולכן יטמאו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל, וכן אם אמרו להם עובדי כוכבים תנו לנו אחד מכם ונהרגנו ואם לאו נהרגו כולכם, יהרגו כולם ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל...".

אם כן, ציבור אינו יכול להקריב מישהו להצלתו, אך אם המתנדב מוסר נפשו להריגה, או שאישה מוסרת עצמה לביאה להצלת הציבור, קדוש ייאמר להם.

ד. שורש הדינים המיוחדים במלחמה - היותה כרוכה בקידוש השם או בחילולו

בנוגע לאשת יפת תואר והיתרה במלחמה, כתב התורה תמימה שם: "וי"ל דלא נאמר כלל זה אלא במלחמה, דאז צריך שיהיה רוח כל איש נכון בקרבו ולא יצער נפשו כדי שיוכל לעמוד בקשרי מלחמה, וכמבואר בסוף פרשת שופטים בענין החוזרים ממערכות המלחמה. ויתכן לומר דמטעם זה הותרו קותלי דחזירי במלחמה כמבואר בחולין (יז, א) ובפרשת ואתחנן (ו, א) 'ובתים מלאים כל טוב'."

ועדיין צריך להבין מה מייחד את ניצחון המלחמה שהוא דוחה איסורים חמורים.

והנה כתב הרמב"ם הלכות מלכים (ז, טו): "...ומאחר שיכנס בקשרי המלחמה ישען על מקוה ישראל ומושיעו בעת צרה, וידע שעל יחוד השם הוא עושה מלחמה וישם נפשו בכפו, ולא יירא ולא יפחד ולא יחשוב לא באשתו ולא בבניו אלא ימחה זכרונו מלבו ויפנה מכל דבר למלחמה. וכל המתחיל לחשוב ולהרהר במלחמה ומבהיל עצמו עובר בלא תעשה, שנאמר: 'אל ירך לבבכם אל תיראו ואל תחפזו ואל תערצו מפניהם', ולא עוד אלא שכל דמי ישראל תלויין בצוארו. ואם לא נצח ולא עשה מלחמה בכל לבו ובכל נפשו, הרי זה כמי ששפך דמי הכל, שנאמר ולא ימס את לבב אחיו כלבבו, והרי מפורש בקבלה 'ארור עושה מלאכת ה' רמיה וארור מונע חרבו מדם'... ותהיה כוונתו לקדש את השם בלבד... 'כי מלחמות ה' אדוני נלחם'..."

אם כן, מלחמה של כלל ישראל היא מלחמתו של הקב"ה, ועליה מוסרים את הנפש, שיתקדש שמו ולא יתחלל חלילה, ומשום כך בעת שהדבר נדרש לצורך המלחמה, גם עוברים על זימה כמו אשת יפת תואר.

נאמר בספר יחזקאל (כ, לט): "וְאַתֶּם בֵּית־יִשְׂרָאֵל כֹּה־אָמַר ה' אֱלֹקִים אִישׁ גְּלוּלְיוֹ לְכוּ עִבְדוּ וְאַחַר אִם־אֵינְכֶם שְׁמַעִים אֵלַי וְאַתֶּם־שִׁם קִדְשִׁי לֹא תִחַלְלוּ־עוֹד בְּמִתְנוֹתֵיכֶם וּבְגְלוּלֵיכֶם."

ובירושלמי נדרים (ג, ט): "אמר ר"י בר פזי: חילול השם קשה מכולן, דכתיב: 'ואתם בית ישראל כה אמ' יי' אלקים איש גלוליו לכו עבדו ואת שם קדשי לא תחללו וגו'."

ובמדרש ויקרא רבה (כב, ו): "מצינו שויתר הקב"ה על ע"ז ולא וויתר על חילול השם, ומנין שוויתר הקב"ה על ע"ז? שנאמר: 'ואתם בית ישראל כה אמר ה' אלקים איש גלוליו לכו עבדו' וכתוב (שם): 'ואת שם קדשי לא תחללו'."

ולכאורה הדברים צריכים ביאור. הרי למדנו שאף על פי שפיקוח נפש דוחה את רוב העברות שבתורה, עבודה זרה איננה נדחית מפניו, ויש בדבר חילול השם:

רמב"ם הלכות יסודי התורה (ה, א-ב, ד): "[א] כל בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר: 'ונקדשתי בתוך בני ישראל', ומוזהרין שלא לחללו, שנאמר: 'ולא תחללו את שם קדשי'. כיצד: כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגנו, יעבור ואל יהרג. [ב] במה דברים אמורים בשאר מצוות, חוץ מע"ז, גילוי עריות ושפיכות דמים, אבל שלש עבירות אלו אם יאמר לו עבור על אחת מהן או תהרג, יהרג ואל יעבור... [ד] כל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג ונהרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו, וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ונהרג ולא עבר הרי זה קידש את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה קידש את השם ברבים... וכל מי שנאמר בו יהרג ואל יעבור ועבר ולא נהרג הרי זה מחלל את השם, ואם היה בעשרה מישראל הרי זה חילל את השם ברבים ובטל מצות עשה שהיא קידוש השם ועבר על מצות לא תעשה שהיא חילול השם". [בין ג' עבירות אלו, ע"ז מבחינה מסוימת היא החמורה שבהן, שהרי גילוי עריות ושפיכות דמים עם כל חומרתן הן נקודתיות, מה שאין כן עבודה זרה שהיא ממש קיצוץ נטיעות וביטול כל התורה כולה].

לפי זה יש בדבר לכאורה סתירה פנימית. כיצד למדו חז"ל מספר יחזקאל שהקב"ה מוכן שעם ישראל יעבוד עבודה זרה, ובלבד שלא יחלל את שמו, והרי עבודה זרה עצמה היא חילול השם היותר גדול?

על כורחנו צריך לומר שיש מצב שיש בו חילול השם גדול יותר מעבודה זרה.

וכך נאמר ביחזקאל לה (יט-כה): "וְאָפִיץ אֶתֶּם בְּגוֹיִם וַיִּזְרוּ בְּאֶרְצוֹת קְדָרְכָם וַיַּעֲלִילוּתֶם שְׁפָטִים: וַיָּבֹאוּ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁם וַיַּחֲלִלוּ אֶת שֵׁם קִדְשִׁי בְּאָמֹר לָהֶם עִם ה' אֱלֹהֵי מִצְרָיִם יֵצְאוּ. וְאֶחָמֵל עַל שֵׁם קִדְשִׁי אֲשֶׁר חָלְלוּהוּ בֵּית יִשְׂרָאֵל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר בָּאוּ שָׁמָּה. לָכֵן אָמַר לְבֵית יִשְׂרָאֵל כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים לֹא לְמַעַנְכֶם אֲנִי עֹשֶׂה בֵּית יִשְׂרָאֵל כִּי אִם לְשֵׁם קִדְשִׁי אֲשֶׁר חָלְלֵתֶם בְּגוֹיִם אֲשֶׁר בָּאתֶם שָׁם. וְקִדְשִׁתִּי אֶת שְׁמִי הַגָּדוֹל הַמְּחֻלָּל בְּגוֹיִם אֲשֶׁר חָלְלֵתֶם בְּתוֹכָם וַיִּדְעוּ הַגּוֹיִם כִּי אֲנִי ה' נְאֻם ה' אֱלֹהִים בְּהַקְדִּישִׁי בְּכֶם לְעֵינֵיהֶם. וְלִקְחֵתִי אֶתְכֶם מִן הַגּוֹיִם וְקִבַּצְתִּי אֶתְכֶם מִכָּל הָאֲרָצוֹת וְהִבֵּאתִי אֶתְכֶם אֶל אֲדַמְתְּכֶם. וַיִּרְקַתִּי עֲלֵיכֶם מֵיִם טְהוֹרִים וְטַהַרְתֶּם מִכָּל טְמֵאוֹתֵיכֶם וּמִכָּל גְּלוּלֵיכֶם אֲטַהֵר אֶתְכֶם".

וברש"י יומא (פו, א) על הפסוק הנ"ל: "באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו' - ... שנאמר: 'ויחללו את שם קדשי', ובמה חללוהו? באמור עליהם הנכרים שגלו ביניהן, ראו עם ה' אלה ולא יכול להצילם שלא יגלו, נמצא שם שמים מתחלל וכבודו

מתמעט".

וכן מצאנו בחטא המרגלים בבמדבר יד (יב-כ): "אָפְנוּ בְדָבָר וְאוֹרְשָׁנוּ וְאֶעֱשֶׂה אֶתְךָ לְגוֹי גָדוֹל וְעָצוּם מְמֹנִי. וַיֹּאמֶר מֹשֶׁה אֶל ה' וְשָׁמְעוּ מִצְרַיִם כִּי הֶעֱלִיתָ בְּכַחַךְ אֶת הָעָם הַזֶּה מִקְרָבוֹ. וְאָמְרוּ אֵל יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַזֹּאת שָׁמְעוּ כִּי אַתָּה ה' בְּקִרְבֵּי הָעָם הַזֶּה אֲשֶׁר עִין בְּעֵין נִרְאָה אַתָּה ה' וְעִנְנְךָ עִמָּד גְּלָהֶם וּבַעֲמֹד עָנָן אַתָּה הַלֵּךְ לִפְנֵיהֶם יוֹמָם וּבַעֲמוּד אֵשׁ לַיְלָה. וְהִמַּתָּה אֶת הָעָם הַזֶּה כְּאִישׁ אֶחָד וְאָמְרוּ הַגּוֹיִם אֲשֶׁר שָׁמְעוּ אֶת שְׁמֶךָ לֵאמֹר: מִבְּלַתִּי יָכַלְתָּ ה' לְהִבְיֵא אֶת הָעָם הַזֶּה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לָהֶם וַיִּשְׁחָטֶם בַּמִּדְבָּר. וְעַתָּה יִגְדַּל נָא כַחַךְ אֶתְּךָ וְתִבְרָךְ דְּבַרְךָ לֵאמֹר. ה' אָרְךָ אִפְיָם וְרַב חֶסֶד נִשְׂא עֵינָיו וְפִשְׁעֵי וְנִקְהָ לֹא יִנְקָה פֶקֶד עֵינָיו אֲבוֹת עַל בְּנֵי עַל שְׁלֹשִׁים וְעַל רַבְעִים: סֶלַח נָא לְעֹון הָעָם הַזֶּה כִּגְדֹל חֶסֶדְךָ וְכֹאֲשֶׁר נִשְׂאָתָה לָעָם הַזֶּה מִמִּצְרַיִם וְעַד הַנְּהָ. וַיֹּאמֶר ה' סַלַּחְתִּי כְדָבָרְךָ".

הרי שלמרות חומרת החטא, והעונש החמור שראוי היה עליו - כליה חלילה על ישראל מלבד משה רבינו ע"ה, הנימוק של חילול ה' לעיני הגויים שיאמרו "מבלתי יכולת ה'", ביטל את העונש המלא.

וכן מצאנו בפירוש האבן עזרא שמות לב (יב) על ביטול העונש המלא בחטא העגל: "לָמָּה יֹאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהַרְגָם אֶתְּם בְּהָרִים וּלְכַלְתֶּם מֵעַל פְּנֵי הָאֲדָמָה שׁוֹב מִחֶרֶן אֶפְרָיִם וְהַנְּחִים עַל הָרָעָה לְעִמְקָךְ". וכתב האבן עזרא: "ברעה הוציאם להרוג אותם בהרים' - וטעם ברעה הוציאם כאשר רמזו קדמונינו ז"ל, כי במזל רע יצאו ממצרים. והנה יאמרו אין יכולת לשם לנצח כוח המזל להציל הדבקים בו, ובראותו כי אין יכולת לו הרגם, וזה יהיה חלול השם".

לאור זאת יש לומר שאומנם באשת יפת תואר במלחמה יש פגם של גילוי עריות, וצד מסוים של חילול השם, אבל הפסד חלילה של עם ישראל במלחמה הוא חילול השם היותר גדול, ולכן התירה התורה אשת יפת תואר.

אם כן מצאנו שלוש דרגות במסירות נפש או באיסורי עריות לשם הצלה:

א. הצלת יחיד:

מדברי הרמב"ם הלכות יסודי התורה (ה, א; ו-ח) שהבאנו לעיל, ברור שאסור לאדם למסור את נפשו או לעבור על עריות לצורך הצלתו של יחיד.¹

1. ומה שלמדנו במסכת סוטה (כא, ב): "היכי דמי חסיד שוטה? כגון דקא טבעה איתתא בנהרא ואמר לאו אורח ארעא לאיסתכולי בה ואצולה", כיוון שמדובר בראייה ונגיעה בלבד, ואינו מתכוון לדבר עבירה אלא לשם הצלה הדבר מותר. מה שאין כן במקרים שהובאו לעיל, שאסור לעבור על גילוי עריות עצמו למטרת הצלה.

ב. הצלת ציבור:

לציבור אסור למסור אדם להריגה או לגילוי עריות לצורך הצלת הציבור (רמב"ם הלכות יסודי התורה ה, ה), אך לאדם עצמו מותר למסור נפשו או לאישה לעבור על גילוי עריות, לצורך הצלת הציבור, וקדוש יאמר להם.

דבר זה למדנו מהסיפור במסכת תענית (יח, ב) על לולינוס ופפוס, שמסרו נפשם על הצלת יהודי לוד, ועליהם נאמר שהרוגי לוד אין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן אגן עדן.

ג. הצלת כלל ישראל:

חובה על כל אחד למסור את הנפש, כפי שראינו שבמלחמת מצווה הכול יוצאים למלחמה, גם אם ברור שחלקם ימותו בה, וכפי שכותב המנ"ח שבמלחמה אין סומכים על הנס ועל פי הטבע אנשים נהרגים.²

וראינו לעיל שדין מיתה כדין ערווה, ועל כן אם הדבר נדרש, חובה לעבור על איסור עריות להציל את כלל ישראל וכדמצינו ביעל ואסתר שעברו על ערווה להצלת כלל ישראל.

על פי זה ניתן לתרץ גם את הקושיה הנוספת על הרמב"ם:

שאלנו, בהנחה שהצלת ישראל נחשבת למלחמת מצווה מדין פיקוח נפש, מדוע הביא הרמב"ם הלכה זאת בהלכות מלחמה ולא בהלכות שמירת הנפש וכדומה?

ויש לומר שבהלכות פיקוח נפש מדובר על הצלת יחיד או ציבור, אך בהלכות מלכים הרמב"ם עוסק בהצלת כלל ישראל, וכפי שראינו לפני כן יש ביניהם הבדלים גדולים:

1. בהלכות מלכים הרמב"ם עוסק רק במלחמות מצווה שבהן חובה למסור את הנפש כמו בז' עממין ועמלק, דבר הקיים גם במלחמת הצלת ישראל מיד צר [ולא קיים בהצלת יחיד או ציבור].

2. במלחמת מצווה מוסרים את הנפש גם על ספק רחוק של סכנה, כפי שראינו במלחמת מנע, דבר שאסור בהצלת ציבור או יחיד.

2. מנחת חינוך מצוה תכה: "מבואר בש"ס דמלחמות מצוה אפי' כלה מחופתה וכו'... נהי דכל המצות נדחים מפני הסכנה, מ"מ מצוה זו דהתורה צייתה ללחום עמהם, וידוע דהתורה לא תסמוך דיני' על הנס כמבואר ברמב"ן, ובדרך העולם נהרגים משני הצדדים בעת מלחמה, א"כ חזינן דהתורה גזרה ללחום עמהם אף דהוא סכנה".

לאור זאת ברור מדוע הכניס הרמב"ם הלכה זו להלכות מלכים ומלחמותיהם השייכות לכלל ישראל, ולא בהלכות פיקוח נפש הנוגעות להלכות יחיד או ציבור בלבד.

ועדיין יש לשאול האם ניתן להשליך מאשת יפת תואר, יעל ואסתר לימינו, להתיר חשש זנות לצורך הצלת כלל ישראל?

א. אין לומר שאין ללמוד מיעל שהייתה גויה [אשת חבר הקיני], שדינה קל משל יהודייה, שכן הייתה לכל הפחות בת גרים ככל משפחת צאצאי יתרו (וגם אם בעלה מצאצאיו, לא היה נושא גויה).

ויתירה מזו מצינו במדרש רבה רות (פרשה א, ח) שיעל הייתה שופטת כדבורה, וכן כתב רש"י בשופטים (ה, ו).³ ובמקום אחר מבואר שהייתה גיורת (ילקוט שמעוני יהושע רמז ט).⁴

ב. לכאורה לא ניתן ללמוד מהן על זנות של מחנה ישראל, שהרי יעל ואסתר ויהודית נבעלו לגוי, ולשיטת רבינו תם לעיל, אין הדבר נחשב כביאה ממש, וגם לריב"ם החולק וסובר שדין בעילת גוי כדין בעילת ישראל, עדיין ייתכן שביאת גוי קלה יותר.

ג. לכאורה אין ללמוד מאשת יפת תואר שזנות הותרה לצורך הצלת כלל ישראל, שכן שם מדובר על ביאת גויה הקלה יותר, שהבא עליה **שלא במלחמה** קנאים פוגעים בו. מה שאין כן זנות בתוך מחנה ישראל, שיכול לבוא לידי ביאת נידה שהיא בכרת או ביאת אשת איש שהיא בסקילה.

מאידך גיסא, הדין שקנאים פוגעים בו במובן מסוים חמור יותר ממייתת בית דין, שכן במייתת בית דין צריך דרישה וחקירה והעדאת עדים, ואילו בבעילת גויה כל אחד יכול להורגו גם ללא בית דין ועדים. ועוד, שהבועל גויה, חוץ מעצם האיסור של זנות, יש בזה איסור של חילול ה' שהוא הדבר החמור יותר. כמו כן יש בדבר חומרה שכן על ידי זה נדבק בעבודה זרה.

3. וציין לדבריהם הרצ"ה קוק זצ"ל בהערותיו על משפט כהן סי' קמד אות ח, על דברי הרא"ה שם: "ומאן יימר לן ג"כ דיעל לא היתה מקובלת בישראל כשופטת ומנהיגה בדור, כעין דבורה, ומשום הכי מצאה את עצמה חייבת לעמוד בפרץ להצלת האומה בכללה".

4. אומנם יש אומרים שעל כל פנים באותו זמן הייתה יעל גויה, על פי דברי ר"נ גאון (ברכות כז, ב) שמבני בניו של סיסרא שלמדו תורה בירושלים הוא ר' עקיבא (וכן כתב המהרש"א יבמות טז, א ד"ה א"ל ר' יהושע, וראה רמב"ם בהקדמה למשנה תורה, שכתב שיוסף אביו של ר' עקיבא היה גר צדק), ובצירוף לדברי הרמ"ע מפאנו (עשרה מאמרות ח"ה פרק יא) שר' עקיבא היה צאצא של סיסרא מיעל, ואכמ"ל. [ה"ע]

על פי הדברים הללו יתכן לומר שכמו שבמלחמת רשות, התורה התירה אשת יפת תואר, כדי שהיא לא תסיט את מחשבתנו מהמלחמה ותגרום ולו באופן קל, לנפילה מול אויבינו, דבר שהוא חילול ה' היותר גדול, כך גם יש מקום להתיר פריצות בתוך עם ישראל כשהדבר נידרש לצורך המלחמה. וא"ת שסוף סוף התורה התירה מעשה פריצות במלחמה רק בגויה? וי"ל שמכיוון שבמלחמת מצווה מוסרים את הנפש, ודין הריגה כדין עריות, על כן כשם שמותר ואף חובה למסור את הנפש למען כלל ישראל, כך יש היתר לפריצות כשהדבר נדרש לצורך הניצחון במלחמה וכמו שראינו ביעל ואסתר שהשתמשו בערוה לצורך הצלת כלל ישראל. [מטעם זה התירו לסוכני מוסד ושב"כ לאכל מאכלות אסורות ולהיטמא לנשים כשהדבר נדרש לצורך הצלת כלל ישראל].

[יש לציין שכל מלחמה שצה"ל מנהל **להצלת יושבי ארץ ישראל**, נחשבת **להצלת כלל ישראל** גם אם מרבית היהודים חיים בחוץ לארץ, כמובא במשפט כהן (סימן קיד אות יד) שלא מצינו חשיבות זו לארץ מיוחדת, כי אם לקהל היושב בארץ ישראל, על פי הגמרא בהוריות (ג, א) וברמב"ם הלכות שגגות (יג, ב), אבל בכל שאר הארצות כל זמן שאין רוב האומה שם הרי הם כיחידים].

להלן סיכום שני הנושאים המרכזיים שעסקנו בהם:

א. מתי נשים חייבות במלחמה?

ב. מה הדין כשיש קונפליקט בין חובת הגיוס לפריצות?

א. במלחמת הצלה מיידית כשנוזקים לכל לוחם [וכפי שהיה במלחמת השחרור, שם נדרשו למלחמה זו גם זקנים, נערים ונשים] מותר וחובה על נשים להתגייס ו" ואין חוששים לפריצות. כמובן שלכתחילה יש לעשות את כל הפעולות הדרושות כדי שתישמר קדושת המחנה ובלבד שהדבר אינו פוגע במאמץ המלחמתי, אך אם הדבר לא התאפשר הרי הוא בבחינת "אונס רחמנא פטריה". צריך לציין שמדובר כאן בשדה המערכה שם אין מקום לעיסוק בנושאים אחרים שאינם מענייני המלחמה.

ב. במלחמת מנע: כשמדובר במלחמה יזומה כנגד אויב קיים, הרי זו מלחמת מצווה שכולם חייבים בה, כולל נשים. במקרה זה מכיוון שמדובר במחנה ישראל ויש זמן להיערך למלחמה, חובה למנוע פריצות בכל מחיר ואם הדבר לא מתאפשר **אסור** לגייס נשים שמלבד האיסורים החמורים שהדבר עלול לגרום, גם יתקיים ח"ו "ושב מאחריך", שהקב"ה חלילה לא יהיה איתנו, ונפסיד במלחמה.

ג. כאשר מדובר במלחמת מנע רחוקה יותר, הנחשבת למלחמת רשות, נשים פטורות.

ויש לשאול מה הדין אם לצורך מלחמה זו יש צורך לגייס נשים לתפקידים מסויימים כשלדעת הצבא הן מבצעות אותם טוב יותר מגברים, כגון תצפיתניות ?

וי"ל שבאופן עקרוני אם יתברר שאכן הן נדרשות לצורך הצבא ונושא הצניעות יוסדר יהיה מקום לגייסן, אך כדי לממש מציאות זו, קיימת חובה הלכתית ליצור דו-שיח אמיתי ואמון הדדי בין ראשי הצבא לרבנים, או אז כשהצבא יבין את ערך התורה ושמירתה, והרבנים יבינו את הצורך הקיומי של הצבא, ניתן יהיה להגיע לחקר האמת והישר, ואז בעת הצורך, גם הרבנים יתמכו בגיוס נשים

נכון לעכשיו, כל עוד דו שיח זה אינו מתקיים, והרבנות הראשית לישראל ורוב ככל גדולי הדור שכלל הציבור התורני מכיר בהם, אסרו גיוסן של נשים באופן מוחלט, חובה עלינו להישמע להם עד יבא היום בו יתקיים דו שיח בין הרבנים לצבא וייווצרו התנאים ההלכתיים לקבוע מי, מתי, ובאילו תנאים ניתן לגייס נשים למלחמה.